

УДК 347.643

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.43>

ТИМЧАСОВЕ ВЛАШТУВАННЯ ДИТИНИ В СІМ'Ю ФАКТИЧНОГО ВИХОВАТЕЛЯ ЯК ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ

Драпатий Н.В.,

аспірант

кафедри цивільно-правових дисциплін

Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

Драпатий Н.В. Тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя як форма влаштування дітей

Забезпечення прав та добробуту дитини є одним із головних пріоритетів сучасного суспільства. Як в українському та і у зарубіжному законодавстві зазначено, що кожна дитина має право на сім'ю. Однак, зважаючи на різні життєві обставини не кожна дитина, на жаль, має можливість проживати в сім'ї з батьками. Саме тому виникає питання, яким чином забезпечити реалізацію усіх прав дитини, яка втратила батьків, або ж яка залишилася без батьківського піклування. Таким чином виник інститут влаштування дитини.

На сьогоднішній день в українському законодавстві вирізняють такі форми влаштування дітей як усиновлення, прийомна сім'я, опіка та піклування, дитячий будинок сімейного типу, влаштування в сім'ю родичів, знайомих. Всі вказані форми влаштування мають як чітку процедуру влаштування дитини в сім'ю та правовий механізм регулювання прав та обов'язків особи, яка взяла у свою сім'ю дитину, так і права та обов'язки дитини. Кожен випадок влаштування дітей є унікальним і вимагає спеціалізованого підходу з урахуванням конкретних ситуацій, обставин та потреб дитини.

Однак слід виокремити одну форму влаштування, таку як влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя. Саме ця форма показала себе наразі як найбільш не досліджена і водночас зручна, перш за все для дитини. Та, залишається невирішеною проблема законодавчої реалізації тимчасового влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя, оскільки, існуюче законодавство доволі коротко описує механізм такого влаштування. Вказана форма влаштування потребує чіткого регулювання зі сторони законодавства, а також є необхідність дослідження правового механізму влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя, права та обов'язків фактичного вихователя і самого вихованця. В статті розглядаються переваги та недоліки такої тимчасової форми влаштування дитини, як влаштування в сім'ю фактичного вихователя.

Ключові слова. Фактичний вихователь, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, опіка та піклування, дитячий будинок сімейного типу, прийомна сім'я, усиновлення, прийомні батьки, тимчасове влаштування в сім'ю родичів, знайомих.

Drapaty N.V. Temporary placement of a child in the family of an actual caregiver as a form of children's placement.

Ensuring the rights and well-being of the child is one of the main priorities of modern society. As Ukrainian and foreign legislation states that every child has the right to a family. However, due to different life circumstances, unfortunately, not every child has the opportunity to live in a family with their parents. That is why the question arises, how to ensure the realization of all the rights of a child who has lost his parents, or whose parents have given up their child. In this way, the institution of placement of a child was born.

To date, Ukrainian legislation distinguishes such forms of placement of children as foster family, guardianship and care, adoption, family-type orphanage, placement in the family of relatives, acquaintances. All of these forms of placement have a clear procedure for placing a child in a family and a legal mechanism for regulating the rights and responsibilities of the person who took the child into

their family, as well as the rights and responsibilities of the child. Each case of placement of children is unique and requires a specialized approach taking into account specific situations, circumstances and needs of the child.

However, one form of placement should be singled out, such as placement of a child in the family of an actual caregiver. It is this form that has shown itself to be the most unexplored and at the same time convenient, first of all for a child. However, the problem of legislative implementation of temporary placement of a child by the actual guardian remains unsolved, since the existing legislation quite briefly describes the mechanism of such placement. This form of placement requires clear regulation from the side of the legislation, because the legal mechanism of placement of a child in the family of an actual tutor, the rights and obligations of the actual tutor and the pupil himself need to be researched. The article examines the advantages and disadvantages of such a temporary form of placement of a child as placement in the family of an actual tutor.

Key words. Actual caregiver, orphans, children deprived of parental care, custody and care, family-type orphanage, foster family, adoption, foster parents, temporary placement in the family of relatives, acquaintances.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Аналіз форм влаштування дітей важливий для визначення ефективних стратегій захисту прав та обов'язків дитини та інших осіб, в сім'ї яких вона влаштована, забезпечення їх найкращого інтересу та гармонійного розвитку в умовах нового оточення. Аналіз підстав та наслідків влаштування дитини у нове середовище виокремить ключові аспекти, які впливають на їхнє майбутнє та благополуччя. Потрібно розглянути можливі варіанти реагування на ситуацію тимчасового влаштування, включаючи розгляд альтернативних шляхів підтримки та можливість нового тимчасового влаштування в іншій родині. Це дослідження спрямоване на висвітлення проблематики, яка стоїть перед системою соціального захисту дітей, та на практичні рекомендації для покращення такого способу влаштування дитини, к влаштування в сім'ю фактичного вихователя.

Мета дослідження. Головною метою дослідження є комплексний аналіз поняття і змісту тимчасового влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя, а також визначення особливостей цієї процедури та її порівняння з іншими формами влаштування дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням працювали Сердечна І.Л., Микитин В.І., Яницька І.А. та ін. Проте дане питання потребує змін в системі регулювання прав та обов'язків як фактичного вихователя, так і вихованця.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав та добробуту дитини є одним із головних пріоритетів сучасного суспільства. Керуючись положенням ст. 7 Конвенції про права дитини, варто зауважити, що кожна дитина має право на піклування [1]. Однак, зважаючи на різні життєві обставини не кожна дитина, на жаль, має можливість проживати в сім'ї з батьками. Саме тому виникає питання, яким чином забезпечити реалізацію усіх прав дитини, яка втратила батьків, або ж яка залишилася без батьківського піклування. Таким чином виник інститут влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Законодавство про права дитини встановлює різні форми влаштування дитини залежно від її родинної ситуації та можливостей забезпечити її родинне середовище. Ці форми можуть бути реалізовані такими способами, як усиновлення, опіка або піклування, влаштування дитини у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, в сім'ю родичів, знайомих, або ж тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя. Кожна з форм відіграє важливу роль у забезпеченні захисту прав дитини, але, щонайбільш важливо, має свої переваги та недоліки, і тому, потребує детального аналізу з точки зору як законодавчого забезпечення, так і фактичної реалізації.

Відповідними формами влаштування забезпечується право дитини на найкращі можливі умови для життя та розвитку, а також захист її прав на освіту, здоров'я та безпеку. У законодавстві встановлені процедури та вимоги до прийомних батьків, опікунів та піклувальників, що дозволяють дітям мати нову сім'ю, підтримку і захист, необхідні для їхнього нормального розвитку та освіти.

Кожен випадок влаштування дітей є унікальним і вимагає спеціалізованого підходу з урахуванням конкретних ситуацій, обставин та потреб дитини. Далі розглянемо існуючі форми влаштування дітей, кожна з яких має свої особливості.

Усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду [2]. Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини. Усиновлення надає особі, яку усиновлено, права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача у такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків. Слід підкреслити, що усиновлення тягне за собою такі ж юридичні наслідки, які наступають внаслідок народження дитини, оскільки усиновлена дитина прирівнюється до рідної. Усиновлення створює цілу систему сімейно-правових відносин: між усиновлювачами і усиновленими виникають права та обов'язки, аналогічні тим, які існують між батьками і дітьми; усиновлена дитина до родичів усиновлювача набуває прав і обов'язків, які існують між кровними родичами; при народженні дітей в усиновленої дитини, між цими дітьми, усиновлювачем і його родичами, виникає правовий зв'язок, аналогічний правам і обов'язкам при кровноспорідненому зв'язку. Отже, здійснений акт усиновлення наділяє усиновлювачів правами та покладає на них обов'язки, визначені нормами сімейного законодавства, як і батьків дитини [3]. Це важлива і відповідальна подія, що має на меті створення стійких та люблячих стосунків між батьками та усиновленою дитиною. Усиновлення надає дитині новий дім, де вона буде наділена любов'ю, забезпечена та оточена піклуванням.

Опіка та піклування над дітьми – це одна з ключових форм влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, яка має чітке правове регулювання. Опіка та піклування це в першу чергу відповідальність та зобов'язання дорослих перед дітьми.

Опіка та піклування встановлюється над неповнолітніми при відсутності у них батьків, усиновлювачів, а також коли діти залишилися без батьківського піклування з інших причин, також коли батьки ухиляються від захисту їхніх прав та інтересів. Опіка встановлюється над малолітніми дітьми, тобто тими, які не досягли 14 років, а піклування – над неповнолітніми у віці від 14 до 18 років [4].

Опікунами чи піклувальниками можуть бути призначені особи, які перебувають з дитиною в родинних відносинах, а також особи, які не є родичами дитини. В п.п. 46, 47, 50 постанови Кабінету міністрів України 24.09.2008 № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [5] чітко встановлені права, обов'язки та підстави припинення опіки та піклування.

Сімейний кодекс України визначає прийомну сім'ю як «сім'ю, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» (ст. 256-1 СК України). Щодо прийомної сім'ї, то слід звернути увагу на те, що навіть діти, уражені ВІЛ-інфекцією, можуть влаштуватися для виховання та спільного проживання у прийомній сім'ї за наявності відповідних висновків органів опіки та піклування і закладів охорони здоров'я, а їх загальна кількість не повинна перевищувати чотирьох осіб. Прийомні діти проживають і виховуються у прийомній сім'ї до досягнення 18-річного віку. Після досягнення 18-річного віку такі особи у разі продовження навчання в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти можуть за їх вибором продовжити проживати і виховуватися у цій прийомній сім'ї до закінчення відповідних закладів освіти. Особи з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яким встановлено інвалідність, за їх вибором можуть продовжити проживати і виховуватися у прийомній сім'ї до досягнення ними 23-річного віку незалежно від того, чи навчаються вони у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти [6].

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану до дитячого будинку сімейного типу можуть влаштуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у дитячому будинку сімейного типу.

Вихованці проживають і виховуються у дитячому будинку сімейного типу до досягнення 18-річного віку. Після досягнення 18-річного віку такі особи у разі продовження навчання в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти можуть за їх вибором продовжити проживати і виховуватися у цьому дитячому будинку сімейного типу до закінчення відповідних закладів освіти [7].

Особливість дитячого будинку сімейного типу є в тому, що кількість дітей, які виховуються не може перевищувати десять дітей, враховуючи рідних.

Дитячий будинок сімейного типу створений для того, щоб дати дітям найближче можливе оточення до сімейного середовища, коли це не можливо через різні обставини. У них діти отримують необхідну турботу, підтримку та можливість розвиватися у безпечному середовищі.

Якщо дитина залишилася без батьківського піклування, у тому числі дитина, розлучена із сім'єю, то вона тимчасово може бути влаштована в сім'ю родичів, знайомих. Це ще одна форма влаштування дітей.

Дитина, в якій є родичі або інші особи, з якими в неї на момент залишення без батьківського піклування склалися близькі стосунки (сусіди, знайомі) та які бажають залишити її на виховання у своїй сім'ї, може перебувати в їх сім'ї до прийняття рішення про влаштування дитини. Підставою для тимчасового перебування дитини в сім'ї родичів або інших осіб, з якими у неї склалися близькі стосунки, є наказ служби у справах дітей про тимчасове влаштування дитини [5].

Кожна з вищезазначених форм влаштування дітей, це середовище, яке надає дітям можливість вирости в атмосфері любові, уваги та підтримки. Слід зазначити, що трапляються випадки, коли діти залишаються без батьківського піклування з таких причин як перебування батьків під слідством, тривалої хвороби, яка перешкоджає виконанню батьківських обов'язків, перебування в місцях позбавлення волі, смерті одного чи двох батьків. В таких випадках неможливо швидко надати дитині статус та влаштувати в одну з вищевказаних форм влаштування, якщо інформація про таких дітей служби у справах дітей не відома.

Якщо такі обставини вже настали в житті дитини, то перші особи, які починають здійснювати догляд за дітьми є їхні найближчі родичі, баба, дід, тітка, дядько, старший брат чи сестра та інші, які здійснюють фактичний догляд за дітьми до надання їм статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, та вирішення питання про влаштування.

Але чи завжди це трапляється так швидко, адже не всі знають правовий механізм надання дитині статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування та куди звертатися щоб надати такий статус.

До моменту поки особа звернеться до відповідних органів за правовою консультацією та дитина отримає статус може пройти велика кількість часу, а поки цей процес буде відбуватися, хтось має здійснювати фактичний догляд за дитиною. Такою особою виступає фактичний вихователь, особа, яка тимчасово взяла у свою сім'ю дитину, з метою її догляду, навчання, виховання та розвитку. В законодавстві України немає чіткого визначення поняття фактичного вихователя, його прав та обов'язків, та відповідальності, ка покладається на нього.

Слід зауважити, що тільки в науковій літературі зазначено, що фактичним вихователем є особа чи особи, які беруть дитину на постійне виховання до себе у сім'ю, внаслідок чого дитина набуває статусу члена сім'ї фактичного вихователя. Фактичним вихователем можуть бути не лише близькі чи далекі родичі дитини, але й сусіди й інші сторонні особи. Особливістю відносин, що складаються в процесі фактичного виховання є відсутність таких форм влаштування дітей, що позбавлені батьківського піклування як усиновлення, опіка, піклування, патронат. Від фактичних вихователів, слід відрізнити осіб, які тимчасово опікуються дитиною.

Особливість, правової норми, що передбачена статтею 261 Сімейного кодексу України є те, що вона регламентує не лише права фактичного вихователя щодо спілкування і захисту прав дитини, яка ним виховується, а й покладає на нього відповідні обов'язки з цього приводу. Це свідчить про те, що органами опіки та піклування та судом можуть бути поновлені права такої особи, так і вжито заходів до притягнення винного у невиконанні обов'язків фактичного вихователя до юридичної відповідальності [8].

Тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя в Україні має важливу роль у забезпеченні захисту та догляду за дитиною. Роль фактичного вихователя полягає в тимчасовому прийомі та опіці дитини, забезпеченні необхідного житла, харчування та медичної допомоги, а також в наданні психологічної підтримки та уваги. Вони стають тимчасовою заміною родини для дитини, що забезпечує їй почуття стабільності та безпеки.

Тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя може також мати позитивний вплив на саму дитину, допомагаючи їй відновитися після стресових ситуацій та запобігти додатковій травматизації.

Умови воєнного стану можуть створювати незвичайні виклики для сім'ї фактичного вихователя, але їх роль і значення є вельми важливими для дитини, яка потребує безпеки, стабільності та догляду в цей складний період свого життя.

Тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя є важливим механізмом забезпечення захисту та догляду за дитиною в умовах, коли вона знаходиться у небезпеці або її сталість порушена через травматичні події. Законодавство не надає рамки та не визначає права та обов'язки фактичних вихователів, що також є недоліком та потребує врегулювання.

Серед переваг такої форми влаштування дитини є:

1) захист прав дитини: тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя надає можливість забезпечити безпеку та захист прав дитини;

2) забезпечення стабільності та розвитку – тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя дозволяє зберегти стабільність та нормальний ритм життя для дитини. Вона має можливість продовжувати відвідувати школу, займатися хобі, розвиватися в соціальному середовищі;

3) психологічна підтримка: фактичні вихователі можуть забезпечити психологічну підтримку, необхідну для дітей, які пережили стресові ситуації. Вони можуть допомогти заспокоїти страхи, проблеми та допомагати дітям адаптуватися до нового оточення.

Однак, існує і ряд недоліків тимчасового влаштування дитини в родину фактичного вихователя, як форми влаштування дитини. До таких належать:

1) відсутність належного контролю: одним з недоліків тимчасового влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя є відсутність повного державної контролю. Це може створювати проблеми щодо визначення умов проживання, освіти, медичної допомоги, якості догляду та дотримання прав дитини;

2) відсутність стандартів – у деяких випадках відсутність чітких нормативних актів може створювати неясність щодо прав та обов'язків фактичних вихователів. Це може призвести до недопустимих правових ситуацій для дітей;

3) ризик зловживання та правопорушень: відсутність ефективного контролю може відкривати дитину до ризику зловживання або злочинності. В окремих випадках, фактичні вихователі можуть не відповідати вимогам безпеки та дбайливості, що може негативно вплинути на дитину.

Висновок. Отже, тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя має переваги та недоліки. Права дитини та забезпечення її безпеки та догляду є основними перевагами цього механізму. Однак, необхідно забезпечити контроль з метою недопущення зловживання правами дітей та самих фактичних вихователів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 20 березня 2024).
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (Редакція станом на 01.01.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 20 березня 2024).
3. Микитин В.І. Інститут усиновлення як пріоритетна форма влаштування дітей-сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2. С. 69–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2017_2_15 (дата звернення 20 березня 2024).
4. Яніцька І.А. Поняття та значення інституту опіки та піклування, їх розмежування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бицага*. Ужгород: Гельветика, 2013. Вип. 21. Т. 1. Ч. 2. С. 315–317.
5. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення 20 березня 2024).
6. Про затвердження положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення 20 березня 2024).
7. Про затвердження положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова кабінету міністрів України від 6 квітня 2002 р. № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 20 березня 2024).
8. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України URL: <http://mego.info> (дата звернення 20 березня 2024).